

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Landås hovedgård

Kanonhaugen 39

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	5
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	6
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	7
5 Bygningen	8
5.1 Realia	9
5.2 Bygningshistorie	9
5.3.1 Konstruksjon.....	14
5.3.2 Fasader	15
5.3.3 Interiør/planløsning.....	17
5.3.4 Uteområde	21
6 Verneverdier og anbefalinger.....	22
7 Kilder.....	24

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningsskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter. (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna barnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås Hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Landås er en gård i tidligere Årstad herred, plassert i nordvestskråningen av Landåsfjellet. I middelalderen hørte gården til under kongsgården på Alrekstad, senere Årstad. På et tidspunkt gikk store deler av jordeområdene over i kirkens eie, drevet av byens klostre. Etter reformasjonen i 1537 gikk disse eiendommene over i kongens eie, som igjen solgte dem videre på 1600-tallet. Ved salg og arveoppgjør ble eiendommen gradvis redusert. I dag består Landås hovedgård av våningshus og en stall/vognskjul, samt en del av den opprinnelige hagen. Hovedbygningen på Landås hovedgård er sannsynligvis oppført en gang mellom 1664 og 1680, med en ombygging på 1770-tallet og en hovedombygging rundt 1810, da våningshuset i hovedsak fikk dagens utforming. Gården inngår i den bergenske lystgårdstradisjonen. Tradisjonen med lystgårder utenfor byen var et velutviklet særpreg ved den bergenske borgerkultur på 17- og 1800 tallet, og således en viktig del av vår kulturhistorie. De mange bybrannene i Bergen har medført at vi har lite bevart av bygninger fra før 1702. Bygningen, med sine spor av 350 års historie, representerer derfor en unik kildeverdi i vårt område, der vi har få profane trebygninger av så høy alder. Dette er av stor verdi for forståelsen av vår arkitekturhistorie. Bygningens kulturhistoriske verdi knyttes også til typologi og gårdens historie, og ikke minst til Edvard Griegs tilknytning til eiendommen gjennom oppveksten og som ung mann.

Landås Hovedgård har svært høy verneverdi. Bygningen regnes som kulturminne av nasjonal verdi og er fredet (1927). Fredningen omfatter eksteriør og interiør på våningshus og stall/vognskjul. Hagen har ikke et formelt vern, men anlegget bør betraktes som en helhet hvor også det gjenværende hageanleggets svært høye kulturminneverdi vektlegges.

3 Vernestatus - sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Landås er en gammel gård i tidligere Årstad herred, plassert i nordvestskråningen av Landåsfjellet. I middelalderen hørte gården til under kongsgården på Alrekstad, senere Årstad. På et tidspunkt gikk store deler av jordeområdene over i kirkens eie, drevet av byens klostre. Etter reformasjonen på 1500-tallet gikk disse eiendommene over i kongens eie, som igjen solgte dem videre på 1600-tallet. Vincens Lunge kjøpte det meste av eiendommene sør for byen. Landås grenset opp til Haukeland i nord og Slettebakken i sør. Sammen med Haukeland ble Landås skilt ut fra Lungegården i 1645 og solgt til Peder Paasche. Først i 1850 ble de to gårdene skilt fra hverandre. Med tiden ble eiendommen gradvis mindre, ved at jordstykker og underbruk ble solgt, og ved at eiendommen ble delt mellom flere arvinger. I dag består hovedgården av våningshus og en stall/vognskjul, samt en liten del av hagen. Resten av gården ble utbygget i den storstilte byutviklingen i etterkrigstiden.

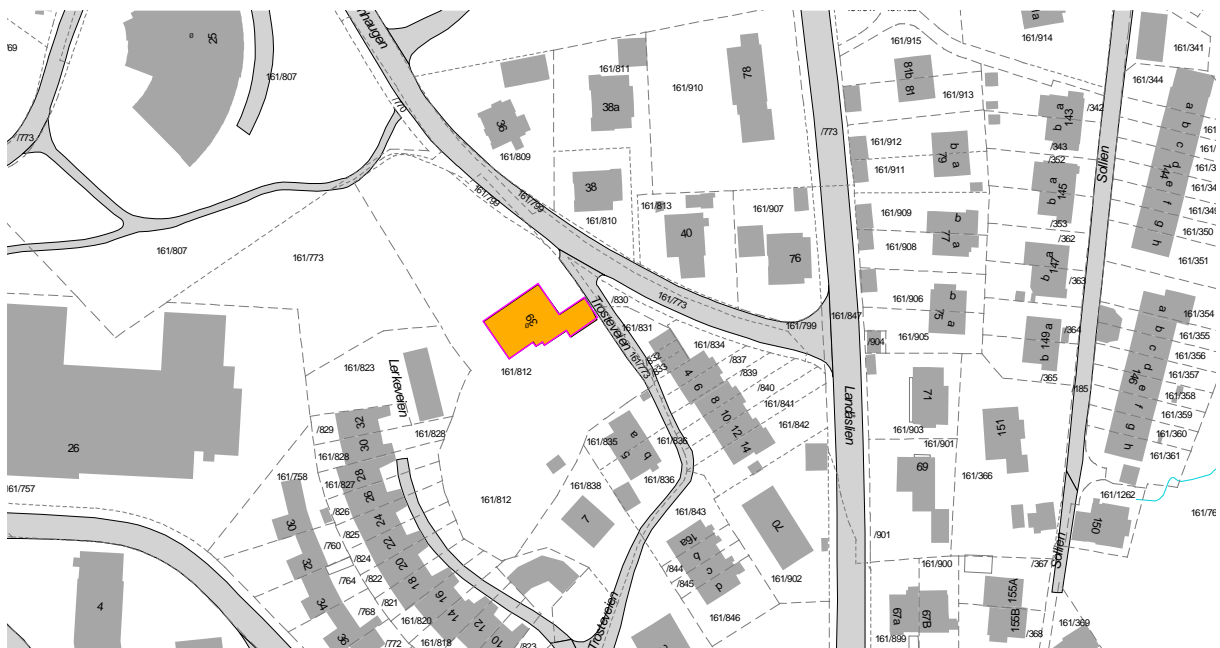

Figur 1: Landås hovedgård i 1870-årene (Foto: Knud Knudsen, ubb-kk-nbx-0503, Marcus UiB).

5 Bygningen

Figur 2. Flyfoto av området. Landås hovedgård er ringet inn med gult (Foto: Ortofoto, Bergen kommune).

Figur 3. Kart av området. Landås hovedgård er markert med gul farge (Kart: Arcview, Bergen kommune).

5.1 Realia

Byggeår:	1664 -1680, ombygget 1770-tallet og store ombygginger ca. 1810
Adresse:	Kanonhaugen 39
Gnr./Bnr.:	161/812
Bygningsnr.:	13913552
Plan-ID:	Plan-ID 9730000 KDP Landås og Plan-ID 10610000 reguleringsplan Årstad, Bergensdalens østlige del Kolstien/Strimmelen (1952)
SEFRAK-ID:	
Askeladden-ID:	87145-1 87145-2
Vernestatus:	Fredet, 1927

5.2 Bygningshistorie

Hovedbygningen på Landås hovedgård er sannsynligvis oppført en gang mellom 1664 og 1680. Gården inngår i den bergenske lystgårdstradisjonen, hvor bemidlede bergensere, som i byen gjerne bodde ganske nøkternt, bygget vakre og forseggjorte herskaps hus, eller nærmest små paléer på eiendommer i rimelig kjøre- eller rideavstand fra sentrum. Husene ble i hovedsak brukt som sommerhus til rekreasjon og representasjon, men gårdene ga også verdifull inntekt og forsyning av landbruksprodukter til byhusholdningen. Det var i praksis en liten håndfull bergensfamilier som eide disse gårdene, og de få hadde i tillegg sterke familieband. Dette kan ha hatt noe innvirkning på lystgårdenes mange stilmessige fellestrekk.

Brødrene Wollert og Danckert Krohn overtok eiendommen fra familie i 1771 og gjorde da en del endringer på eiendommen. Fra konsul og hoffagent Herman Didrich Janson og hans hustru, Christiane Krohn, gikk gården i 1808 i arv til datteren Ingeborg Benedicte Janson og hennes mann, Edvard Hagerup. Hagerup var på den tiden stiftsamtmann og eide fra 1809 også Stiftsgården, eller Hagerupsgården, på Rådstuplass, også denne tidligere eid av svigerfaren Herman Didrich Janson, som for øvrig også var eieren av Damsgård Hovedgård. Ingeborg og

Edvard fikk åtte barn, hvorav datteren Gesine ble komponisten Edvard Hagerup Griegs mor, og sønnen Herman far til Nina Hagerup Grieg.

Figur 4: Sørøstfasaden til Landås hovedgård i dag (Foto: Byantikvaren 2015).

Etter at Edvard Hagerup og Ingeborg Janson overtok, gjennomgikk huset omfattende endringer og fikk i hovedsak dagens fasadeuttrykk. De moderniserte Hagerupsgården omtrent samtidig og de intakte interiørdetaljene der kan kanskje gi et inntrykk av hvordan også lystgården ble oppgradert. Blant annet er trappegelenderne i de to bygningene nærmest identiske.

De mange bybrannene i Bergen har medført at vi har lite bevart av bygninger fra før 1702. At hovedbygningen på Landås kan føres tilbake til 1600-tallet, er derfor av stor verdi for forståelsen av vår lokale arkitekturhistorie. Tradisjonen med lystgårder utenfor byen var et velutviklet særpreg ved den bergenske borgerkultur på 17- og 1800 tallet, og således en viktig del av vår kulturhistorie.

Utover anleggets plass i lystgårdkulturen rundt Bergen, og blant Krohn-familiens eiendommer, er Landås Hovedgård i dag mest assosiert med Edvard og Nina Grieg. Som barnebarn av Edvard Hagerup tilbrakte de begge barndommens somre på Landås, og da Edvard var 10 år arvet moren Gensine eiendommen. Familien bodde i et større hus i Strandgaten 152, der faren også drev sin forretning, men hver sommer bodde de på landet på Landås, en kontrast til det travle bylivet

ellers. Griegs barndomshjem i Strandgaten ble ødelagt ved eksplosjonen på Vågen i 1944. Det var på Landås Ole Bull oppdaget 15-åringens store musikalske talent og rådet foreldrene til å la ham studere ved konservatoriet i Leipzig. Elleve år senere, i 1869, tilbrakte Nina og Edvard Grieg sommeren på Landås da deres eneste barn, datteren Alexandra, ble rammet av hjernebetennelse og døde, bare 13 måneder gammel. Etter denne tragedien satte Grieg musikk til "Millom rosor" av Kristofer Janson, et dikt som nettopp skildrer en mors sorg ved sitt barns død. Også den meget populære klaverkomposisjonen "Brudfølget drar forbi" ble til på Landås. Familien eide Landås til 1873. Da var Edvard 30 år og det var 12 år før hans og Ninas Trolldhaugen stod ferdig.

Figur 5: Sørøstfasaden til Landås hovedgård fotografert i 1959 (Foto: Gustav Brosing, ubb-bros-01759, Marcus UiB).

Blant senere eiere er også teatermann og forfatter Hans Wiers-Jenssen. Hans far kjøpte eiendommen på auksjon i 1886, og selv overtok han i 1901. Wiers-Jensen skrev blant annet

komedien «Jan Herwitz» og en rekke bergenshistorier. Han var eier frem til 1930. I hans tid ble huset igjen åsted for kulturelle festligheter. Fra 1966 leide Bergen kommune 1. etasje som prestebolig for Landås menighet og i 1975 kjøpte Bergen kommune eiendommen, slik at det ble en permanent prestebolig. Fra 2014 har bygning stått ubebodd. Eiendommen har vært forvaltet av BBB med BKF som leietaker.

Landås Hovedgårds hovedbygning er fremdeles et godt synlig landemerke i området og et av Bergens fremste kulturminner. Hovedbygningen og vognskjulet ble fredet i mai 1927, etter lov om bygningsfredning fra 1920.

Figur 6: Landås Hovedgårds hovedbygning er fremdeles et godt synlig landemerke i området (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3 Bygningsbeskrivelse

Anlegget består av et våningshus, stall/vognskjul og et lite uthus. Hovedhuset på Landås hovedgård er sannsynligvis oppført en gang mellom 1664 og 1680 som et en-etasjes hus, smalere enn i dag og med saltak. Deler av kjelleren kan være fra det opprinnelige huset. Siden den gang har huset gjennomgått endringer i flere faser.

Brødrene Wollert og Danckert Krohn overtok eiendommen fra familie i 1771 og gjorde da en del endringer på eiendommen. Vi kjenner lite til hvilke endringer de gjorde, men blant annet ble en barokkportal flyttet og ny hagedør satt inn. Dette er omtrent samtidig med at Damsgård Hovedgård, vårt mest kjente «rokokkopalé», fikk sin form slik vi kjenner den, og dette kan kanskje gi en pekepinn om tidens stil og smak i de bergenske lystgårdene på slutten av 1700-tallet. For eksempel er Krohn-brødrenes doble rokokkodør et stilistisk praktstykke med sterkt slektskap til lignende dører på Damsgård. Det var også Danckert Krohn som stod bak «Danckert Krohns Stiftelse», omsorgsinstitusjonen i Kong Oscars gate. Bygget i 1789 og også dette med mange likhetstrekk med Landås i interiørdetaljer («Danckert Krohns Stiftelse» eies også av Bergen kommune).

Figur 7: I 1897 fikk huset et tilbygg mot sørøst i halve husets lengde og en større stall- og vognbygning i forlengelse av huset østover (Foto: Byantikvaren 2015).

Rundt 1810 gjennomgikk våningshuset en stor ombygging ved sin eier Edvard Hagerup. Huset ble påbygget en etasje, samtidig som det ble utvidet med to meter i bredden mot sør. Også taket ble endret, fra saltak til et høyt valmet tak over en romslig loftsetasje med ark. I 1897 fikk huset et tilbygg mot sør i halve husets lengde og en større stall- og vognbygning i forlengelse av huset østover (figur 7). Siden 1897 har det vært lite eksteriørmessige endringer.

Bygningen viser spor etter flere århundres boligkrav, stiler, smaksretninger og bygningsdetaljer av høy kvalitet, og er en viktig stilhistoriske kilde i bergensk arkitekturhistorie. I nyere tid er bygningen oppgradert for å tilpasses moderne boformer. I følge våre skriftlige kilder, ble dette gjort i samråd med kulturminnemyndigheter, og vi må anta at det i stor grad er gjort som reversible løsninger som muliggjør tilbakeføring på et senere tidspunkt.

5.3.1 Konstruksjon

Hovedbygningen er i hovedsak en tømret konstruksjon, utvendig kledd med liggende panel og med enkle klassisistiske detaljer fra tidlig 1800-tall. Det er kjeller under deler av huset, bygget i naturstein og kalket. Kjellergulvet er hellelagt. Taket har bærende konstruksjoner i tre og er bygget opp som et sperretak av tømmer. Yttertak er oppført som et valmtak med en sterk svai ved gesims, et lokalt arkitekturhistorisk trekk som også omtales som «Bergens-svai» eller «Kina-vipp». Taket med en liten ark mot nordøst og en nyere ark mot sørvest, er teknet med sort glasert takstein.

Figur 8: Hovedbygningen er i hovedsak en tømret konstruksjon, utvendig kledd med liggende panel og med enkle klassisistiske detaljer fra tidlig 1800-tall. Her fra sørvestfasaden (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.2 Fasader

Etter Hagerups ombygging ca 1810 ble interiørets ornamentikk dels barokk og rokokko, dels Louis-seize og empire, mens fasaden fikk et gjennomført klassisistisk preg, med en stor rektangulær hovedform, valmtak med svai og store vinduer fordelt på hele hovedfasaden i en én-tre-én rytme i begge etasjer (figur 9). Mot sørøst er en utgangsdør til hagen i empirestil og et senere smalt tilbygg i 2 etasjer med asymmetriske vindusplasseringer. Mot nordøst er vognhuset bygget som et tilbygg, vinkelrett på hovedvolumet. Fasadene mot nordvest og sørvest har empirevinduer fra Hagerups ombygging. Fasaden mot sørøst har vinduer av varierende utseende og alder, hvorav vinduene i første etasje på hovedvolumet er gitt en svært forseggjort utforming. Nordøstfasaden har store rokokkovinduer. En bratt trapp med skiferbelegg leder opp til hovedinngangen med empireportal på nordøstfasaden.

Figur 9: Fasaden har et gjennomført klassisistisk preg med en stor rektangulær hovedform, valmtak med svai og store vinduer fordelt på hele hovedfasaden (Foto: Byantikvaren 2015).

Bygningen er kledd i lyst liggende panel, hvorav noe trolig er originalt, eller av eldre dato. Dekoren er konsentrert til hjørnekjølene som har et grunt relieff, utformet som greske «søylar» eller pilarer, med kanelurer på den nederste delen som illuderer søylebasen, og det tidstypiske empireornamentet som en medaljong øverst på «kapitélen». Kapitelmotivene er knyttet sammen med gesimsen med en dobbel bord av rettstilte og skråstilte små rektangler i svakt relieff langs

hele gesimsen. Gesimsen, som løper rundt hele bygningen, er profilert og relativt kraftig, understreket av svaien nederst på taket.

Figur 10: Hovedportal på nordøstsiden av huset (Byantikvaren 2015).

Figur 11: Empiredør med utgang til hagen. (Byantikvaren 2015).

Figur 12: Rundbuet empirevindu på sørøstsiden av huset, i første etasje (Byantikvaren 2015).

Figur 13: Rokokkovindu på nordøstsiden av huset (Byantikvaren 2015).

5.3.3 Interiør/planløsning

Planløsningen til våningshuset er preget av husets brokete bygningshistorie og er asymmetrisk og «krongete» med rom på rom og mange gjennomganger. De siste 50 år har huset vært innredet med to boenheter, en i hver etasje, samt kjeller og loft med delvis bruksrom og delvis utrom/tørkeloft. Trolig på 1680-tallet, da huset fremdeles var ganske nytt, ble salens vegger dekorert med akantusranker, søyler og fruktranker i barokk stil. Dekoren er malt direkte på tømmerveggene og finnes ennå, helt eller delvis, beskyttet bak veggplater montert i 1955. Der finnes beskrivelser og tegninger av dette (Figur 14). Der nevnes også senere tapet. Disse er trolig ødelagt, men har beskyttet barokkdekoren fra 1600-tallet. Vi vet ikke hva som ellers befinner seg bak de moderne overflatene, men det er grunn til å tro at en bygningsarkeologisk undersøkelse vil avdekke flere detaljer.

Figur 14: Trolig på 1680-tallet, da huset fremdeles var ganske nytt, ble salens vegger dekorert med akantusranker, søyler og fruktranker i barokk stil (Riksantikvarens arkiv).

Figur 15: Rokokkodetalj på dørkarm i salen (Byantikvaren 2015).

Figur 16: Lister med Louis-Seize-detalljer (Byantikvaren 2015).

Fra slutten av 1600-tallet finnes det også en barokk hagedør/portal. Portalen ble på 1770-80-tallet flyttet til et annet rom og erstattet med en ny dør etter at brødrene Wollert og Danckert

Krohn hadde overtatt familieeiendommen i 1771. Rokokkoen gjorde da sitt inntog i bygningen, blant annet i form av denne nye portalen og døren i salen. Vi vet ellers lite om hvilke endringer brødrene gjorde, men små spor i interiørdetaljer finnes fortsatt rundt i huset, som dører, lister og beslag. Hagedøren ble en innerdør ved påbyggingen i 1810, og en ny empirodør ble utgang til hagen. Begge dørene er fortsatt intakte. Det er også en rekke eldre dører, lister og bygningsdetaljer i bygningen. Veggoverflater og gulv i leilighetene er av nyere dato, men det er all grunn til å forvente at disse skjuler eldre overflatelag.

Figur 17: Rokokkoen gjorde sitt inntog i bygningen på andre halvdel av 1700-tallet, blant annet i form av denne nye portalen og døren i salen. (Byantikvaren 2015).

Figur 18: Barokk dørportal i første etasje (Byantikvaren 2015).

Figur 19: Rokokkodør inn til salen (Byantikvaren 2015).

Figur 20: Taket har bærende konstruksjoner i tre og er bygget opp som et sperretak av tømmer (Byantikvaren 2015).

Figur 21: Hovedtrapperommet på østsiden av huset (Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Vi kjenner lite til hageanlegget til det tidligste huset. Landås Hovedgård hadde på 1800-tallet et stort parkanlegg anlagt da det ombygde huset stod ferdig i 1810. Parken ble anlagt etter datidens hageideal; « den engelske landskapsparken», en stor park med stier, benker, karussedammer og kjørevei opp fra Landåsveien. Det refereres også til en mer formell hage. I brev fra Fortidsminneforeningen til reguleringsrådet i Bergen av 31.10.1951 heter det at «*Hagen har i sin nåværende form bevart karakteren fra rokokkotiden og hører til et av de anlegg som fremheves i C.W Schnitlers bok om norske haver. Samspillet mellom den vakre gamle bygningen, den sirlige hagen og det kuperte terrenget er av enestående virkning og hører til de verdier som bør søkes bevart mest mulig intakt også av hensyn til den nye bydelen som vokser opp.*» Det meste av dette området ble utbygget på 1950-tallet, men spor er bevart, først og fremst i den generøse hagen rundt huset. Gatenavnet Kanonhaugen fra 1954 er knyttet til den lille saluttkanonen som var plassert på utkikkspunktet på Landås Hovedgård (figur 23).

Figur 22: Uteområdet på sørsiden av huset er preget av en liten lindeallè som leder ut til et utkikkspunkt med utsyn over Bergensdalen mot syd (Byantikvaren 2015).

Figur 23: Gatenavnet Kanonhaugen fra 1954 er knyttet til en liten saluttkanon som tidligere var plassert på utkikkspunktet på sydsiden (Byantikvaren 2015).

6 Verneverdier og anbefalinger

Landås Hovedgård har svært høy verneverdi. Bygningen regnes som kulturminne av nasjonal verdi og er fredet i henhold til Bygningsfredningsloven av 1920. Fredningen omfatter eksteriør og interiør. Fredningen ble vedtatt på et tidspunkt der man konsentrerte fredningsvedtak om selve bygningene, og hagen har derfor ikke et formelt vern. Det kan like fullt slås fast at anlegget bør betraktes som en helhet og at også det gjenværende hageanlegget er av svært høy kulturminneverdi. Vi viser her til den siterte uttalelsen fra Fortidsminneforeningen i forbindelse med reguleringsplanen som ble vedtatt i 1952. I forbindelse med fremtidig planarbeid, bør også hagen vernes gjennom hensynssone. Bygningen, med sine spor av 350 års historie, representerer en unik kildeverdi i vårt område, der vi har få profane trebygninger av så høy alder. Bygningens kulturhistoriske verdi knyttes også til typologi og gårdens historie som en av Bergens lystgårder, og ikke minst til Edvard Griegs tilknytning til eiendommen gjennom oppveksten og som ung mann. Flere av hans verk er komponert her og hans opphold på Landås Hovedgård tillegges mye oppmerksomhet og vekt.

Bygningen har vært utleid til BKF som prestebolig frem til i fjor, og det er utført mindre endringer og tilpassinger til bruken som bolig.

Byantikvaren har tidligere vært engasjert i Landås Hovedgårds utvikling, og har skrevet flere uttalelser. Noen utdrag fra disse:

«Husets mest interessante del, 1.etasje, er i dag sogneprestens bolig. Etasjen tilfredsstillende ikke dagens boligforskrifter, og når sognepresten pensjoneres om noen år, vil man trolig måtte ta stilling til hvordan hovedgården generelt, og 1.etasje spesielt, bør bevares.»

«Sett i forhold til Landås Hovedgårds store sjeldenhetsverdi, vil Byantikvaren anbefale at man vurderer alternativ bruk for 1. etasje. Lyststedet er en bygningsskatt, og vi kan ikke se at en forskriftsmessig bolig i etasjen er forenlig med vern av dette fredete kulturminnet.» (Saksnr 9715118/37, 6.september 1999)

I 2000 uttalte Byantikvaren seg til konkret søknad om endringer:

«Lyststedets 1.etasje er helt unikt, siden barokke vegg- og takmalerier er skjult bak platede vegger. Landås Hovedgård sin 1.etasje har interiør av høy museal verdi. Landås Hovedgård er et kulturminne av både nasjonal og lokal betydning. For bydelen Landås, representerer hovedhuset 4 seklers bygningshistorie, og intet annet bolighus i bydelen har en slik tidsdybde eller kvalitet.»

Byantikvaren vil med dette påpeke at det påligger huseier å sikre et godt vern av kulturminnet. Dagens gjennomgang av bygget viser at et godt vern av bygget ikke er forenlig med en standardheving av boligen i henhold til gjeldende forskrifter. Byantikvaren kan anbefale endringer av badet, men utover dette vil vi gå mot flytting av vegger eller omfattende isolering av gulv/vegger/tak. Vi viser her til kulturminnelovens bestemmelser og til retningslinjer for fredete bygg og anlegg. På denne bakgrunn vil Byantikvaren anbefale at man utreder allmennyttig bruk av Landås Hovedgård, med sikte på å sikre et permanent og godt vern av eksteriøret og en restaurering av de unike interiørene i 1.etasje.» (Saksnr 200006611/22 9.august 2000)

Bergen kommune er en ansvarlig eier av kulturhistoriske eiendommer. Vi vil understreke at dette er et svært verdifullt kulturminne som er sårbart for slitasje og belastning over tid. Som for andre bygninger med tilsvarende kulturminneverdi i kommunens eie, vil vi anbefale at det settes strenge krav og tydelige føringer på bruken av bygningen, med en systematisk og jevnlig rapportering på bygningens tilstand og bruk, samt på arbeid som planlegges og gjennomføres.

Vi kjenner ikke til at det er gjort systematiske bygningsarkeologiske undersøkelser og dokumentasjon på Landås Hovedgård. Vi mangler dermed et viktig grunnlag for å forvalte denne bygningsarven på en best mulig måte. Utfra det vi vet fra skriftlige kilder, er det likevel grunn til å tro at historiske interiør og bygningsdeler fortsatt er delvis intakt under nyere lag på både tak, vegger og gulv. Disse har svært høy kulturminneverdi og bør på sikt hentes frem og restaureres for at bygningens kvaliteter skal komme til sin rett. Vi vet ikke noe om hvor stort restaureringsbehovet vil være i disse interiørene. Byantikvaren anbefaler sterkt at en slik undersøkelse og dokumentasjon gjennomføres før det eventuelt gjøres tilpassinger til ny bruk av bygningen.

Landås hovedgård er et viktig landemerke og kulturhistorisk svært verdifullt bygg. Anlegget er sårbart for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi, autentisitet og mulig dokumentasjon.

Hovedbygning og vognskjul på Landås er fredet etter kulturminnelovens bestemmelser. Fredning innebærer at det ikke er lov å gjøre inngrep utover alminnelig vedlikehold, eller det som nevnes som tillatt i fredningsbestemmelsene, uten å søke om dispensasjon fra fredningen i henhold til §15a i Kulturminneloven. Det gjelder spesielle retningslinjer for endringer som er kommet til etter fredningstidspunktet. Søknaden skal rettes til kulturminnemyndighetene, men praksis har vært at dette gjøres i samråd med Byantikvaren for fredete kommunale eiendommer. Vi anbefaler at denne praksisen videreføres.

7 Kilder

- Bergen kommune, braArkiv.
- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, leksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2025. Stavanger kommune 2011.
- <http://www.bergenbyarkiv.no/aarstad/archives/landas-hovedgard-og-lystgard-fra-kongsgard-via-kirens-jordegods-til-lystgard/5069>
- <http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1427174>
- http://no.wikipedia.org/wiki/Land%C3%A5s_hovedg%C3%A5rd
- <http://bergenbibliotek.no/digitale-samlinger/grieg/grieg-i-klassemmet/barndommens-gate>

BERGEN KOMMUNE

